

Δημήτριος Κουβαράς

Exam: 10ος ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΑΘΗΤΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΔΟΚΙΜΙΟΥ 2021 / ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΔΟΚΙΜΙΟΥ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

jimkoun39@gmail.com

Word count: 2443

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ:- Ίστορία 2, Ο λοιμός

Μετάφραση: Ελευθέριος Βενιζέλος

Αλλ' η νόσος εισήγαγε προσέτι και άλλας χειροτέρας μορφάς ανομίας εις την πόλιν. Διότι πολλοί, οι οποίοι προηγουμένως απέκρυπτον την επίδοσίν των εις αθεμίτους ηδονάς, παρεδίδοντο ήδη εις αυτάς χωρίς καμίαν επιφύλαξιν, καθόσον έβλεπαν πόσον αιφνιδία ήτον η μετάπτωσις, αφ' ενός μεν των πλουσίων, οι οποίοι εξαίφνης απέθνησκαν, αφ' ετέρου δε των τέως εντελώς απόρων, οι οποίοι εις μίαν στιγμήν υπεισήρχοντο εις τας περιουσίας εκείνων. Ως εκ τούτου, απεφάσιζαν να χαρούν την ζωήν των όσον ημπορούσαν ταχύτερον, επιδιδόμενοι εις τας απολαύσεις, διότι εθεώρουν και την ζωήν και τον πλούτον εξίσου εφήμερα. Και κανείς δεν ήτο διατεθειμένος να υποβάλλεται προκαταβολικώς εις ταλαιπωρίας προς επιδίωξιν σκοπού, τον οποίον ενόμιζεν ενάρετον, αφού εθεώρει αμφίβολον, αν θα επιζήση, διά να πραγματοποιήση αυτόν, μόνον δε ό,τι παρείχεν άμεσον απόλαυσιν, και ό,τι καθ' οιονδήποτε τρόπον ωδήγει εις τούτο, τούτο κατήντησε να θεωρήται και ενάρετον και χρήσιμον. Αλλά φόβος των θεών ή νόμος των ανθρώπων κανείς δεν τους συνεκράτει, αφ' ενός μεν διότι βλέποντες ότι όλοι εξ ίσου απέθνησκαν, έκριναν ότι καμία δεν υπήρχε διαφορά μεταξύ ευσεβείας και ασεβείας, εξ άλλου δε επειδή κανείς δεν επίστευεν ότι θα επιζήση, διά να δώση λόγον των εγκλημάτων του και τιμωρηθή δι' αυτά. Τουναντίον, όλοι εθεώρουν ότι η ήδη κατεψηφισμένη κατ' αυτών και επί των κεφαλών των επικρεμαμένη τιμωρία ήτο πολύ βαρύτερα και ότι, πριν επιπέση κατ' αυτών, εύλογον ήτο να χαρούν οπωσδήποτε την ζωήν των.

Ξεκινώντας από την ανωτέρω περιγραφή εμπειρικών ιστορικών καταστάσεων αναπτύξτε την φιλοσοφική άποψη σας για το πως η οριακή κατάσταση του φόβου του θανάτου διαμορφώνει ή οφείλει να διαμορφώνει την ηθική συνείδηση.

Προκειμένου να απαντηθεί το ανωτέρω ερώτημα με επάρκεια κρίνεται απαραίτητο να προβώ καταρχάς σε ορισμένες διαπιστώσεις σχετικά με τον άνθρωπο και στη σχέση του με τις οριακές καταστάσεις γενικά, αλλά και με αυτή του φόβου του θανάτου ειδικότερα, καθώς και να προσδιορίσω την έννοια της ηθικής, και ως εκ τούτου κι εκείνη της ηθικής συνείδησης. Οι εν λόγω διαπιστώσεις θα αποτελέσουν βάση για την περεταίρω ανάλυση του θέματος, η οποία θα πρελαμβάνει τους εξής άξονες:

1. Πως οι άνθρωποι αντιδρούν στην οριακή κατάσταση του φόβου του θανάτου με βάση το δοθέν απόσπασμα και τις συνέπειες που έχει η αντίδραση αυτή στην ηθική τους συνείδηση και
2. Πως οφείλουν οι άνθρωποι να αντιδρούν και να συγκροτούν την ηθική τους συνείδηση δια μέσου της κατάστασης αυτής.

A. Ο άνθρωπος.

Η μελέτη του ανθρώπου είναι ομολογουμένως δύσκολη υπόθεση, όπως και η διατύπωση συμπερασμάτων σχετικά με αυτόν. Υπάρχουν ωστόσο ορισμένα γνωρίσματά του τα οποία είναι καθοριστικά για την πορεία του στη ζωή, τη συμπεριφορά του, και τη βίωση από εκείνον οριακών καταστάσεων. Ο άνθρωπος αποτελεί ένα μοναδικό ον μέσα στον κόσμο, το οποίο διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα ζώα χάρη στην ανεπτυγμένη λογική του ικανότητα, αλλά και την ύπαρξη της συνείδησης σε αυτόν. Ο Έριχ Φρομ, στο έργο του "Ο άνθρωπος για τον εαυτό του", κάνει λόγο για τις υπαρξιακές αντιφάσεις που υποστρωματώνουν την ανθρώπινη κατάσταση. Ο άνθρωπος, λοιπόν, ακριβώς χάρη στη λογική του και την συνείδηση του εαυτού του, αντιλαμβάνεται την ύπαρξή του ως ξέχωρη από την υπόλοιπη φύση, βρίσκεται δηλαδή αποκομμένος από εκείνη, γεγονός που του δημιουργεί δυσφορία και τον οδηγεί σε προσπάθειες γεφύρωσης του χάσματος που υπάρχει μεταξύ αυτού και του κόσμου. Αντίστοιχα, ο άνθρωπος είναι το μοναδικό πλάσμα στη γη που έχει συνείδηση της θνητότητάς του, ξέρει ότι αναπόφευκτα η ζωή του δεν είναι ούτε μόνιμη ούτε δεδομένη, κι ότι δεν θα του προσφέρει τα απαραίτητα περιθώρια για να πετύχει όλους τους σκοπούς. Αισθάνεται δηλαδή ότι η εξέλιξή του περιορίζεται απο την προοπτική του θανάτου. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, ο άνθρωπος καλείται να βρει νόημα για τη ζωή του.

Υπάρχει μια άμεση σύνδεση μεταξύ των υπαρξιακών αντιφάσεων στον άνθρωπο και τον οριακών καταστάσεων που βιώνει, όπως αυτές που αναφέρει ο Γιάσπερς. Ίσως οι καταστάσεις αυτές, όπως ο φόβος του θανάτου, αναφύονται από τις εν λόγω αντιφάσεις, καθώς αμφοτέρως καταδεικνούν τους περιορισμούς που υπάρχουν στην ανθρώπινη ζωή, τους οποίους ο άνθρωπος δύσκολα δύναται να διαχειριστεί και να αντιπαλέψει όταν τις συνειδητοποιεί. Ωστόσο, ο άνθρωπος προκειμένου να ανταπεξέλθει στις άλυτες αντιφάσεις της ύπαρξής του αναπτύσσει διανοητικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων ανταπεξέρχεται στις δυσμενείς αυτές συνθήκες, Ίσως ο πιο σημαντικός από αυτούς είναι η διάπλαση στον νου του μιας συγκεκριμένης εικόνας του κόσμου, την οποία αντιλαμβάνεται και στην οποία εντάσσεται με τρόπο που επιτρέπει τον προσανατολισμό του, Η κατάσταση αυτή είναι η κανονικότητα, όπου ο άνθρωπος αισθάνεται σιγουριά και ασφάλεια, διότι οι συνθήκες είναι ομαλές και προβλέψιμες. Έτσι, αποκτά ένα πλαίσιο αναφοράς στο οποίο βασίζεται, συχνά όμως αποδιώχνοντας τις υπαρξιακές αντιφάσεις από το μυαλό και τη ζωή του. Στην καθημερινή δραστηριότητα δύσκολα κανείς σκέφτεται τον θάνατο ως το τέλος της ύπαρξής του. Επιπλέον, η κανονικότητα προσδίδει από νόημα στη ζωή του ανθρώπου, μέσω των ρόλων που καλείται να επωμιστεί, των σχέσεων που αναπτύσσει, των σκοπών που θέτει και της συμπεριφορά που καλείται να δείξει (π.χ. ως μαθητής που στοχεύει να περάσει στο πανεπιστήμιο). Εδώ ο άνθρωπος ανακουφίζεται από την υπαρξιακή αγωνία, διότι "μονώνεται" από τα άλλα ερωτήματα που την προκαλούν, χάνοντας όμως με τον τρόπο αυτό την συνείδηση της ανθρώπινης κατάστασης στην ολότητά της και νομιμοποιώντας την εικόνα του για την πραγματικότητα ως φυσική και δεδομένη.

Σε αντίθεση με την κανονικότητα, οι οριακές καταστάσεις είναι τα ασταθή γεγονότα τα οποία διακόπτουν την ομαλή ροή της ανθρώπινης ζωής και απειλούν τον άνθρωπο στην ουσία του, καθώς αίφνης τον φέρνουν αντιμέτωπο με τις αντιφάσεις της ύπαρξής του και με το γεγονός ότι η εικόνα που είχε πλάσει για την πραγματικότητα δεν είναι δεδομένη, αλλά ένα μετέωρο κατασκεύασμα που δύναται να γκρεμιστεί ανά πάσα στιγμή. Στο απόσπασμα του Θουκυδίδη, οι αρχαίοι Αθηναίοι έρχονατι αντιμέτωποι με τον φόβο του θανάτου εξαιτίας μιας επιδημίας που ξέσπασε στην πόλη, αναιρόντας την ομαλότητα της ζωής τους.

B. Η ηθική και η ηθική συνείδηση.

Η ηθική αφορά τον τρόπο και τα κίνητρα και τον σκοπό με τον οποίο ο άνθρωπος δρα και πράττει σε σχέση με τον εαυτό του αλλά και σε σχέση με τους συνανθρώπους του. Για τις ανάγκες αυτού του δικιμίου θα βασιστώ στις κεντρικές ιδέες δύο θεμελιωδών φιλοσοφικών προσεγγίσεων. Η πρώτη αφορά την επίτευξη της ευδαιμονίας και συνεπώς την ανάπτυξη όλων των ανθρώπινων δυνατοτήτων, εκφράστηκε από τον Αριστοτέλη, ενώ παρόμοιο προσανατολισμό έχει και ο Φρομ στο προαναφερθέν βιβλίο, όπου στηρίζει την ηθική στο αίτημα για ξεδίπλωμα των ανθρώπινων δυνατοτήτων και για παραγωγική ύπαρξη. Η δεύτερη προσέγγιση θεμελιώνει την ηθική στην έννοια των λογικών καθηκόντων του ατόμου προς τον εαυτό του και τους άλλους, και έχει ως κύριο εκφραστή της τον Καντ.

Επομένως, η ηθική συνείδηση αφορά την αντίληψη που έχει το άτομο για την εξέλιξη και ανάπτυξη των δυνατοτήτων του, αλλά και για τα καθήκοντα που διέπουν τις σχέσεις του με τον εαυτό του και τους άλλους. Προπάντων, η ηθική συνείδηση συνυφαίνεται με την αντίληψη από το άτομο των αιτημάτων της ηθικής με δεοντικό τρόπο, υπό την έννοια ότι αισθάνεται και κατανοεί ότι *πρέπει* να τα εκπληρώσει, καθώς και στην συνειδητοποίηση κι εν τέλει ανάληψη από το άτομο της ηθικής ευθύνης για τις πράξεις του.

1. Η πρώτη αντίδραση: καταστροφικότητα κι ανηθικότητα.

Εφόσον έχω θέσει τις απαραίτητες βάσεις, θα προβώ στο σημείο αυτό σε ερμηνεία της αντίδρασης απέναντι στη νόσο περιγράφεται από τον Θουκυδίδη, Οι Αθηναίοι, λοιπόν, αντιλαμβάνομενοι ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνουν από την ασθένεια, αλλά κι ότι εκείνη προσβάλλει όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως της οικονομικής τους κατάστασης ή του εάν ήταν ενάρετοι ή όχι, ξεκινούν να επιδίδονται σε κάθε είδους απολάυσεις χωρίς όρια, ακόμη και να προβαίνουν σε εγκλήματα και παρανομίες. Η συνειδητοποίηση της θνητότητας σχετικοποιεί στον νου τους τις έννοιες του απότατου σκοπού, της αρετής και της ηθικής, και τους οδηγεί σε έναν ηδονιστικό παροξυσμό.

Στην πραγματικότητα, η οριακή εμπειρία έρχεται να κλονίσει και να ανατρέψει την κανονικότητα των Αθηναίων, στα πλαίσια της οποίας δεν τους απασχολούσαν συνειδητά οι υπαρξιακές αντιφάσεις της ζωής τους και ούτε είχε χρειαστεί να τις

αντιμετωπίσουν. Οι πολίτες είχαν ταυτίσει τη ζωή τους και είχαν αποδώσει νόημα και αξία σε αυτή με βάση το πλαίσιο αναφοράς της ομαλότητας και της ασφάλειας που παρείχε. Θεωρούσαν δηλαδή τη ζωή τους και τους σκοπούς τους (π.χ. την εξέλιξη ή την ηθική τους συγκρότηση) ως συνάρτηση σε απόλυτο βαθμό της κανονικότητας, ως εφικτούς και με νόημα μόνο υπό τις συνθήκες εκείνες. Η ίδια τους η ύπαρξη και ο προσανατολισμός στη ζωή συνυφαίνονταν με την μονομερή εικόνα που είχαν νομιμοποιήσει στον νου τους σε σχέση με τον άνθρωπο και τον κόσμο.

Επομένως, η απόλυτη αυτή εξάρτηση από την κανονικότητα κατέστησε την οριακή κατάσταση μη διαχειρίσιμη για εκείνους. Ο φόβος του θανάτου τους παρέλυσε και έγινε αντιληπτός ως φραγμός που καθιστά αδύνατες τις προηγούμενες ενασχολήσεις τους, όπως και την ηθική δράση. Η συμπεριφορά που υιοθέτησαν ανταυτού ήταν καταστροφική τόσο για τους ίδιους, εφόσον ανέκοπταν την εξέλιξή τους νοητικά και πνευματικά και αναλώνονταν σε αλλοτριωτικές απολάυσεις, όσο και για τους άλλους, καθώς προέβαιναν σε αδικίες ενόπιών τους χωρίς ηθικούς φραγμούς. Με βάση τον Έριχ Φρόμ, η καταστροφικότητα είναι μια δευτερογενής δυνατότητα στον άνθρωπο που ανακύπτει όταν περιορίζεται η ανάπτυξη των δυνατοτήτων του. Τότε, η δημιουργική του ενέργεια υφίσταται μια μεταβολή λόγω της αδυναμίας της να διοχετευτεί και γίνεται καταστροφική. Εν προκειμένω, οι Αθηναίοι, θεωρώντας την οριακή κατάσταση ως φραγμό των δυνατοτήτων τους εξαιτίας της εξάρτησης από την κανονικότητα, επιδίδονατι σε καταστροφικές ενέργειες. Ο φόβος του θανάτου στερεί το νόημα από τη ζωή τους κι έτσι προσπαθούν να καλύψουν το κενό στρεφόμενοι στις ατασθαλείες. Εντούτοις, η προσπάθεια για εύρηση νοήματος εκεί είναι μάταιη, και η εμμονή δεν είναι παρά μια ψυχολογική αντίδραση άμυνας απέναντι στον φόβο, η οποία ωστόσο υποδεικνύει ότι ο φόβος έχει ακριβώς επικρατήσει και υποστρωματώνει κάθε τους κίνηση.

Η αδυναμία αυτή οδηγεί στην νέκρωση της ηθικής συνείδησης του ατόμου και στον παραγκωνισμό των αιτημάτων της ηθικής. Επιπλέον, ο επερχόμενος θάνατος εκλαμβάνεται ως άλλοθι για τα άτομα, που το χρησιμοποιούν ως πρόσχημα για την αποφυγή ανάληψης της ηθικής ευθύνης και την δικαιολόγηση της ροπής προς την αυδοσία. Συνεπώς, τα άτομα αντιμετωπίζουν την ηθική ως επουσιώδη, ως περιττή ενόψει του τέλους, και η οριακή κατάσταση δρα εις βάρος της ηθικής και προς όφελος της πλήρους αποσυγρηρότητας.

2. Η ορθή αντίδραση:

Σε αντίθεση με την παραπάνω περίπτωση, ο φόβος του θανάτου δεν είναι αναγκαίο να ωθήσει το άτομο στην ανηθικότητα και τον αποπροσανατολισμό. Σαφώς, αποτελεί ένα ριζικό για τον άνθρωπο συναίσθημα, το οποίο διαπερνά τη ζωή του, και σε ορισμένες κρίσιμες στιγμές αναδύεται με όλη του την οξύτητα. Ωστόσο, φέρνει τον άνθρωπο αντιμέτωπο με ίσως την σημαντικότερη υπαρξιακή αντίφαση που υποστρωματώνει την ύπαρξή του. Κατ' αυτό τον τρόπο, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η συνείδηση της θνητότητας και ο φόβος του θανάτου -όσο δυσάρεστα κι είναι- επιτρέπουν στον άνθρωπο να βιώσει και να έρθει σε επαφή με την συνολικότητα της ανθρώπινης κατάστασης και να βιώσει τι πραγματικά σημαίνει και επισύρει το να είναι κανείς άνθρωπος. Πρόκειται λοιπόν για αφύπνιση -μερικές φορές βίαιη- που θέτει τον άνθρωπο προ των ευθυνών του.

Πώς πρέπει όμως εκείνος να τον διαχειριστεί και ποιά η ευκαιρία επίδρασή του στην ηθική συγκρότηση; Εάν αναλογιστούμε την αντίδραση των Αθηναίων, εκείνη βασίστηκε στην αξίωση ότι το ενδεχόμενο του θανάτου αναιρεί την ηθική ευθύνη. Κι αυτό διότι δεν επιτρέπει στον άνθρωπο να αναπτυχθεί ή να επιτύχει σκοπούς όπως η ηθικοποίηση. Ισχύει όμως κάτι τέτοιο; Σίγουρα, ο θάνατος είναι ένα όριο για τιν άνθρωπο, ωστόσο δεν αποτελεί αιτία για να καταστεί εκείνος άμοιρος ηθικών ευθυνών. Τουναντίον, ο θάνατος αποτελεί εκ του αντιθέτου μια συνθήκη που μέσω του τέλους που θέτει στη ζωή, καθιστά ακόμα μεγαλύτερη την σημασία της. Η ύπαρξη του θανάτου νοηματοδοτεί την ίδια τη ζωή, καθώς εκείνη παύει να είναι δεδομένη. Το ότι παύει να είναι μια δεδομένη κατάσταση αφενός αναδεικνύει την μοναδικότητά της και τον πλούτο της, κι αφετέρου καθιστά ακόμη μεγαλύτερη την ευθύνη του ανθρώπου να την αξιοποιήσει. Ως θνητοί δεν έχουμε άπειρο χρόνο για να αναπτύξουμε τις δυνατότητές μας, για να στοχαστούμε, να αγαπήσουμε. Ως εκ τούτου οι επιλογές που κάνουμε όσο ζούμε και η στάση που επιλέγουμε να κρατήσουμε είναι καθοριστικές για την πορεία μας, ενώ κάθε αστοχία φέρει μεγάλο κόστος. Η συνειδητοποίηση αυτή είναι πολύ σημαντική, διότι δεν ισχύει μόνο για εμάς, αλλά για όλους τους ανθρώπους. Συνεπώς, αποκτά εξίσου μεγάλη βαρύτητα και το αντίκτυπο των πράξεών μας και σε σχέση με εκείνους. Για παράδειγμα, εν μέσω της σύγχρονης πανδημίας η προοπτική του θανάτου αποτελεί ένειξη της ευθύνης που φέρει ο καθένας απέναντι στον συνάνθρωπο για την τήρηση των μέτρων προστασίας, που αν δεν αναληφθεί, ίσως στρεφίσει από κάποιον τη ζωή του χωρίς δική του υπαιτιότητα. Εν ολίγοις, δια της συνειδητοποίησης του θανάτου φωτίζεται η ίδια η ζωή και δια του φόβου του η ευθύνη του ανθρώπου να προσπαθήσει να λύσει τις υπαρξιακές του αντιφάσεις και να βρει νόημα στη ζωή του παρά την ύπαρξή τους, μια ευθύνη κατεξοχήν ηθική, διότι θα καθορίσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τον εαυτό του και τους συναθρώπους του. Ο άνθρωπος αποκτά την ευκαιρία να αναλάβει τη ζωή στα χέρια του.

Επομένως, ο φόβος του θανάτου είναι για τον άνθρωπο μια οριακή κατάσταση που του αποκαλύπτει τις βάσεις της ύπαρξής του, και μια πρόκληση να αξιοποιήσει την ζωή του με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Δεν πρέπει να εκλανβάνεται ως αποτυχία ή ως αδιέξοδο, διότι ο άνθρωπος δεν ευθύνεται για την θνητότητά του. Η αίσθηση της αποτυχίας και του τέλματος προκύπτει ακριβώς επειδή αυτός, εντασσόμενος στην κανονικότητα, δεν είχε μέχρι τότε γνωρίσει τους όρους της ύπαρξής του, αντ' αυτού βασιζόμενος σε μια επίπλαστη ασφάλεια. Κατά την γνώμη μου, η συνειδητοποίηση της θνητότητας, όπως μέσω της οριακής κατάστασης, είναι μια μετεχμιακή στιγμή η οποία θα οδηγήσει είτε στην αποσυγκρότηση, είτε στην ωρίμανση. Η ωρίμανση και η ηθικοποίηση συχνά δεν επέρχονται στα πλαίσια μιας ομαλής πορείας, αλλά ύστερα από μια κρίση που επιφέρει τη μεταστροφή. Η μεταστροφή εδώ έγκειται στην ειλικρίνεια του ατόμου προς τον εαυτό του, στην μη άρνηση του οριακού και της αντίφασης, στην βίωση της ζωής του χωρίς αυταπάτες.

Στο πλαίσιο αυτό, ο φόβος του θανάτου θα αποτελέσει έρεισμα για την ενίσχυση της ηθικής συνείδησης του ατόμου, για την ανάληψη του καθήοντος απέναντι στη ζωή να την βιώσει ουσιαστικά. Με τον τρόπο αυτό, θα τεθεί στην σωστή του βάση και δεν θα κυριεύσει τον άνθρωπο. Εξάλλου, καθένας μπορεί να πεθάνει ανά πάσα στιγμή. Κατά τον Έριχ Φρομ, όμως, είναι η αβεβαιότητα που παρεμποδίζει την έρευνα για το νόημα στη ζωή όχι η βεβαιότητα.

Συνεπώς, η οριακή κατάσταση του φόβου του θανάτου είναι μια στιγμή που δικαιώνει τον χαρακτηρισμό αυτό στο έπακρο. Φέρνει τον άνθρωπο αντιμέτωπο με τις αντιφάσεις της ζωής του και τον καλεί να πάρει θέση. Αυτή είναι ίσως μια από της πιο σημαντικές ηθικές αποφάσεις καλείται να λάβει ο άνθρωπος. Σημασία έχει ότι στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει αδιέξοδο, παρά μόνο αν το δημιουργήσει εκείνος, όπως οι Αθηναίοι. Ειδικά, υπάρχει η ευκαιρία για μια ηθική και παραγωγική ύπαρξη.

